

VI ENCUENTRO DE INVESTIGADORES SOBRE EL FRANQUISMO. Saragossa, 15, 16 i 17 de novembre de 2006. Organització: Universidad de Zaragoza / CC.OO. Aragón

Les institucions de protecció de menors i benèfiques: centres de menors femenins de Barcelona i província (1939-1959)

Elena Ràfols Yuste, Maria Verdú Guinot, Neus Garcia Ràfols

Introducció

La finalitat d'aquest estudi és conèixer una faceta més de la repressió ideològica i social creada sistemàticament contra les dones per la dictadura franquista i com es va inculcar una consciència femenina específica des de la infància basada en la maternitat, la submissió i la represa dels rols d'ordre domèstic convertint la dona en *àngel de la llar*. Un dels agents socialitzadors va ser el sistema de protecció de menors i de beneficència a través de l'internament de menors en institucions tutelades majoritàriament per ordes religiosos.

Però no per això deixem de banda l'estudi de la beneficència masculina ja que l'obra de protecció de menors abastava ambdós sexes encara que a cadascun li tenien programat un camí molt diferent. Mentre a uns els preparaven per realitzar una professió amb la qual guanyar-se la vida, a les altres només se'ls ensenyaven les tasques domèstiques. És cert que també les noies que no es trobaven dins d'aquestes institucions rebien una formació molt inferior a la dels nois i també dirigides a la mateixa finalitat, però la gran diferència és que les primeres no veien altra realitat que la que vivien dins les quatre parets entre les quals passaven de la infància a la joventut amb tot programat. També volem fer visible la situació que van patir aquestes noies, ja que no hem trobat publicades biografies escrites per les pròpies protagonistes.

La realització d'aquest estudi compta amb moltes dificultats. D'una banda, el funcionament de la protecció de menors del període de la dictadura franquista encara no s'ha estudiat en profunditat. La xarxa benèfica estava formada per diversos tentacles encara que tots units a un sol cos, l'Estat, en el qual estava integrada l'Església catòlica formant una simbiosi perfecta per tal de legitimar el nou govern i inculcar la moralitat cristiana *franquistizada* que calia seguir obligatòriament. La documentació, per tant, és molt variada i es troba arxivada en llocs molt diversos, sovint inclús sense inventariar o bé forma part d'arxius religiosos als quals no s'hi pot accedir. D'altra banda, hem de tenir en compte que tractem un col·lectiu, el de menors, que està protegit específicament en la normativa d'accés als arxius i aquesta documentació està sota una protecció especial a la qual és molt difícil accedir-hi, inclús justificant un estudi científic i guardant la confidencialitat de les dades de les persones afectades malgrat que en aquests moments ja passen la cinquantena o més anys. Així doncs, cal acudir a la recerca de documents diversos que ens ajudin a fer una construcció històrica amb una

base científica que ens permeti, ahora, elaborar un discurs el més proper possible a la realitat que es va viure.

L'estudi que a continuació es presenta es basa en documentació de la Junta Provincial de Protecció de Menors de Barcelona que actuava sota els auspicis del Consejo Superior de Protección de Menores del Ministerio de Justicia, conjuntament amb el Tribunal Tutelar de Menors de Barcelona i altres institucions organitzadores o formadores adherides a les esmentades. També, amb les dades obtingudes de la *Revista de la Obra de Protección de Menores* editada pel Consejo Superior de Protección de Menores des de l'any 1944, de les memòries publicades per la pròpia Junta, de la revista *Pro Infancia y Juventud* editada també per la Junta a partir de l'any 1950 i altres documents de fons diversos.

Hem triat el període comprès entre els anys 1939 i 1959, per tal d'intentar observar el desenvolupament de la beneficència i la protecció de menors, partint del moment més fosc de la dictadura franquista, tot just quan el Movimiento Nacional s'alçava vencedor de la guerra i acabant a les portes del "desarrollo" econòmic a mans dels tecnòcrates de l'Opus Dei, que s'instal·laran en el poder a partir dels anys seixanta, passant pel reconeixement que els estats occidentals acaben donant a la dictadura de Franco durant la dècada dels cinquanta.

L'acció protectora del Consejo, les Juntas –provincials i locals- i els Tribunals de Menors no va ser l'única que tenia una finalitat caritativa i tutelar de la infància i la joventut arribant a través d'elles a la mateixa família, sinó que la xarxa benèfica és molt àmplia i abraça diferents òrgans. Per exemple, sota l'autoritat del Ministre de Governació i enquadrat en la Dirección General de Beneficencia i Obras Sociales, es va crear a finals de 1940, l'*Obra Nacional de Protección a los Huérfanos de la Revolución y de la Guerra* de la qual depenen en l'esfera provincial les juntes provincials de beneficència i en l'ordre local, les delegacions que Auxilio Social tenia establertes en cada municipi. Com ells mateixos expressen en una publicació de l'època, es tracta de què "*el Nuevo Estado a través de la denominada Obra Nacional de Protección a los Huérfanos de la Revolución y de la Guerra, con una generosidad y alteza de miras [...] no desampara a los huérfanos carentes de recursos*"¹

L'Auxilio Social de la Falange, va ser un dels òrgans més importants per a l'Estat espanyol de la posguerra, altres finalitats d'Auxilio Social era el foment de la política d'augment de la natalitat i l'intent de reduir la mortalitat infantil, per això van fer una tasca *protectora* de les mares i les criatures

---

¹ JUNTA PROVINCIAL DE BENEFICENCIA, *Junta Provincial de Beneficencia*, Barcelona, 1944, p. 24

conjuntament amb les actuacions de la Sección Femenina de la Falange. Germandats catòliques, ordes religioses, capellans, etc., s'ocupaven també de les tasques benefactores formant part sempre dels quadres de comandament de les institucions.

La protecció de menors

Si parlem dels inicis de la protecció del menor a Espanya hem de parlar forçosament de Catalunya, perquè en aquest territori té lloc el naixement de la persona que posarà en marxa tota una sèrie de programes i d'institucions renovadores -en aquell moment- per tal d'auxiliar els infants en situació d'abandonament, orfanat o empresonament. Parlem de Ramon Albó i Martí. Albó va néixer a Barcelona, el 30 d'agost de 1871 i va ser el primer fill d'una família de gran religiositat i ben relacionada amb l'alta burgesia catalana. Va obtenir la llicenciatura en Dret l'any 1893 i es va doctorar el 1896. Va començar a visitar presons el 1890 ensenyant i explicant el Catecisme a nens presos, moment en el qual se'n va adonar de la situació en la que es trobaven els menors en els centres, amuntegats i en condicions infrahumanes. Des d'aquell moment dirigeix els seus projectes vers la creació d'institucions que vetllin pels menors siguin orfes o abandonats, siguin delinqüents, captaires o es dediquin a la prostitució... Es relaciona amb altres personalitats dedicades també als menors com Tolosa-Latour, Montero-Ríos, Gabriel Mª de Ibarra i polítics com Prat de la Riba. Poc a poc va aconseguint anar ocupant càrrecs i la creació de centres. La majoria es posen en marxa durant els anys 20. Sempre estarà present en la seva vida i la seva persona una religiositat extrema². Van ser molts els càrrecs que va ostentar i la majoria fins a la seva mort. Albó va presidir la Junta Local de Barcelona del Patronato Central para la Redención de Penas por el Trabajo³, creat el 7 d'octubre de 1938 (a partir de 1942 es dirà Patronato Central de Nuestra Señora de la Merced para la Redención de Penas por el Trabajo i dependrà de la Dirección General de Prisiones del Ministeri de Justícia) i el Tribunal Tutelar de Menors de Barcelona, va ser vicepresident de la Junta Provincial de Protecció de Menors de Barcelona i va ocupar llocs en patronats diferents com en el de l'Obra Tutelar Agrària va participar en congressos i reunions amb la presentació de ponències i va ser autor de diversos llibres on va deixar escrites les seves idees. Fins i tot va deixar com a testament una carta pòstuma mitjançant la qual s'acomia dels menors i de totes les persones que formen part de la Junta, del Tribunal i de les institucions.

---

² JUNTA DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA, "Santos Cosme y Damián", *Fons 229, Caixa 46*, ANC. El seu nom apareix el primer d'una relació d'11 noms en un llistat mecanografiat (suposem que la llista data de finals de 1939 o d'abans de l'agost de 1940). Albó hi consta com a delegat i té una antiguitat a la Germandat de més de 30 anys.

³ JUNTA DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA, "Cartas del Excmo. Sr. D. R. Albó al Excmo. Sr. General Alvarez Arenas y a otras personalidades", *Fons 334, Caixa 298*, ANC

A Espanya, les primeres lleis que es creen en benefici dels menors tenen lloc a finals del segle XIX. Però fins a principis del segle XX no es crea una llei, basada en el model belga de 1912, així com altres de desenvolupament, que tracta la protecció infantil. Des del 1938, en plena guerra civil, el bàndol nacional ja està reorganitzant l'Obra de Protecció de Menors. Una vegada instaurada l'etapa franquista, va apareixent nova legislació fins que es publica el Decret de 2 de juliol de 1948, pel qual s'aprova el text refós sobre Protecció de Menors. Aquest és el marc normatiu que tracta el tema del nostre estudi i on s'indica que la finalitat de la protecció de menors com a institució és la inspecció, la vigilància, la promoció, el foment i la coordinació d'organismes i serveis de protecció, podent relacionar-se directament amb altres organismes que tinguin la mateixa finalitat, així com amb els de beneficència particular. Per tant, per atendre els i les menors que ho necessitin es podrà acudir segons el seu lloc de naixement o de residència a l'Ajuntament, la Diputació, els establiments de beneficència, les institucions benèfiques particulars i altres llocs que la "*Superioridad*" decideixi. Els organismes que exerceixen la protecció de menors són el Consejo Superior de Protección de Menores, les Juntas de Protección de Menores, els Tribunals Tutelars de Menors. Aquesta protecció consisteix en:

1. Protegir i emparar la dona embarassada
2. La inspecció dels Centres permanents o transitoris, que alberguin, recullin o exhibeixin nens
3. La investigació dels danys, serveis o explotacions de què puguin ser objecte els menors de 16 anys amb pares o sense
4. La denúncia i persecució dels delictes contra els menors. Es donarà compte a la Junta de Protección de Menores dels procediments que s'iniciïn
5. Emparar menors moralment abandonats, recollint-los de la via pública i proporcionant-los *educació protectora* i ensenyament professional
6. Cuidar, educar i instruir "*los llamados anormales*"
7. Vigilar el compliment de la llei sobre treballs perillosos, mendicitat de menors, fills de pares i mares desconeguts
8. Ostentar la representació legal dels menors que no la tinguin
9. La correcció dels menors de 16 anys infractors de les lleis penals, prostituits, "*licenciosos, vagos y vagabundos*" (...)
10. Estudiar les reformes necessàries en favor dels menors

11. Divulgar els estudis relatius a la protecció de menors i foment de l'acció social en el seu favor

Fins als 16 anys, les juntes s'ocupen d'ambdós sexes; de 16 a 21 anys, a més de les juntes, els tribunals de menors (en el cas dels repatriats, només les juntes). A partir dels 21 anys, en el cas dels nois, la Direcció General de Seguretat o Jutjat de 1a Instància i en el de les noies el Patronato de Protección a la Mujer.

Organització de l'Obra de Protecció de Menors

L'òrgan suprem de l'Obra de Protecció de Menors és el Consejo Superior de Protección de Menores constituït en el si del Ministeri de Justícia. Els òrgans de govern són dos, el Ple i la Comissió Permanent. Estava organitzat en la Secció Primera: Puericultura i Primera Infància, la Secció Segona: Assistència Social, la Secció Tercera: Mendicitat i Tutela Moral, la Secció Quarta: Tribunals Tutelars de Menors i la Secció Cinquena: Jurídica i Legislativa. El Consejo Superior publicava la *Revista de la Obra de Protección de Menores*, des del 1944, un dels mitjans de difusió de les seves activitats i de les juntes, tribunals, etc., d'arreu de l'Estat espanyol.

El Consejo estava en contacte permanent amb les juntes i vigilava la seva gestió, especialment l'econòmica i de les seccions de Puericultura i Primera Infància. Les Juntes *"guardan siempre la consideración jerárquica debida, consultando antes de actuar en todo lo que excede de sus facultades ordinarias"*⁴.

La Junta Provincial de Protección de Menores de Barcelona en la Memòria de l'any 1944 especificaven que la protecció de menors de Barcelona té com a directius ser eficaç en els mètodes i sistemes de la protecció del menor moralment abandonat, crear una escola per tal de realitzar la labor de reincorporació del menor en la societat i l'assistència social a les famílies "depauperades". La protecció assistencial inclou la mèdica, especialment els serveis de puericultura i l'escolar que abraça també la protecció moral. Això s'aconsegueix mitjançant l'actuació d'una variada sèrie d'entitats benèfiques, privades i públiques i organismes de l'Estat entre els quals es troben les juntes. A més a més, per aconseguir l'eficàcia d'aquests propòsits diuen haver trobat un *"riguroso sistema científico"* a través de les orientacions psicopedagògiques del laboratori psicotècnic. En cada capital de província funcionarà una Junta de Protección de Menores amb jurisdicció en tot el territori provincial amb la facultat de designar delegacions locals en aquells municipis en què ho cregui convenient. El Consejo Superior autoritzarà aquesta creació. La junta local tindrà jurisdicció independent de la provincial. Els òrgans de govern seran dos, el Ple i la Comissió Permanent. En les Juntes funcionaven la Secció Primera: Puericultura i Primera Infància, la Secció Segona: Assistència Social i la Secció Tercera: Mendicitat i Tutela Moral.

La Junta Provincial de Barcelona compartia pis amb la delegació del Consejo Superior i el Tribunal Tutelar de Menores. Les dependències dels tres organismes estaven situades al passeig de Gràcia, 75, principal.

---

⁴ Gregorio SANTIAGO CASTIELLA, "Crónica Nacional", *Revista de la Obra de Protección de Menores*, núm. 1, 1r trimestre 1944, p. 30. Volum 1944.

Pel que fa als mitjans econòmics amb els quals comptaven, el principal ingrés prové de la recaptació del 5% sobre els espectacles públics. La resta, són ingressos que es realitzen a partir de donatius i béns propis.

La creació dels Tribunals Tutelars de Menors es basa en el projecte redactat per Avelino Montero Ríos (1918), amb la finalitat de tenir força jurídica en les actuacions de protecció de menors i comprèn tant la facultat reformadora com la protectora. Funcionen en forma de tribunal col·legiat sota la direcció d'un president, excepte a Barcelona i Madrid ciutats en les quals pel seu volum tenen la jurisdicció dos jutges unipersonals. Són menors de la competència del Tribunal els que són objecte de protecció jurídica, que procedeixen de l'enjudiciament d'adults, els que pateixen abandonament moral culpable, els delinqüents (segons la *Llei de Tribunales Tutelares de Menores d'11 de juny de 1948*)⁵

Compten amb dos tipus d'establiments tècnics: d'observació i de reforma. Els primers són els establiments coneguts com a "casa d'observació", que compten amb laboratoris psicològics, psiquiàtrics i psicotècnics. Els de reforma es subdivideixen en establiments de tipus: educatiu en règim semi obert, per exemple, les escoles professionals, les granges i colònies agrícoles; correctiu (reformatoris) en règim tancat; especials per *anormals*, règim obert, com són les cases de família, les residències per a joves i "*las secciones de perseverancia de algunos establecimientos organizados en régimen cerrado o semiabierto*"⁶. No es constitueix cap tribunal de menors que no compti amb els seus propis establiments d'observació i de reforma. A Barcelona va començar el seu funcionament el 1921 (Ordre de 22 de gener), amb Ramon Albó Martí de president i Martirian Llosas Serrat-Calvo com a secretari.

Els Tribunals compten amb institucions auxiliars. Són centres d'internat per als menors tutelats que no poden disposar d'una llibertat vigilada en el propi ambient familiar. En els casos que cal una separació del menor de la seva família, aquest és internat en establiments autoritzats prèviament pel Consejo Superior de Menors i es classifiquen en tècnics i de guarda i educació. Els tècnics alhora, es divideixen en els d'observació i els de reforma, en educatius, correctius, tractament especial (anormals) i semilibertat. Alguns d'aquests establiments estan al servei exclusiu del Tribunal però la majoria són col·legis particulars de religiosos que tenen concertat el servei.

---

⁵ TRIBUNAL TUTELAR DE MENORES DE BARCELONA, *Hacia la preparación y especialización del personal educador: Doctrina y practica*. Barcelona, 1958.

⁶JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA. "Memoria que presenta la Comisión Permanente al Pleno de la Junta Provincial de Protección de Menores (14 diciembre 1945)", *Carpeta "Acta y Memorias Pleno 1946, Pleno 1945 y 1947. Fons 334, Caixa 298*. ANC (Mecanografiada)

Com en el cas de les juntes, els ingressos més importants procedeixen del percentatge del total recaptat per les Juntes en l'administració de l'impost del 5% sobre espectacles públics. La resta prové del Ministeri de Justícia amb una consignació per al pagament de les estades i de donatius i béns propis.

Amb la intenció de formar joves per tal que la seva sortida professional fos la pagesia i contribuir a repoblar el camp neix l'any 1928 l'entitat privada Obra Tutelar Agrària al costat de la Junta i el Tribunal. Ramón Albó va ser el fundador de les colònies agrícoles. La Colònia Agrícola Les Torres de Lliçà de Vall, va ser la primera que es va crear per a nois, l'any 1928. Al mateix lloc, es va crear la Colònia de Bellaplana per a noies les quals practicaven tasques de camp adequades per a la dona: cria de corral i de bestiar gran i elaboració de confitures, formatges, herboristeria... Els dos centres van funcionar amb el nom de Escuelas Agrícolas de Santa María del Vallés. Durant la República van ser tancades i tornades a restablir durant l'immediata posguerra. L'altre centre agrícola important per l'Obra és la finca de Santa Maria de Gimènells. El 28 de desembre de 1929, l'Obra comprava la finca Gimènells situada a Vilanova d'Alpicat (Lleida), però no es va posar en marxa fins després de la Guerra Civil. La Junta i el Tribunal se'n fan càrrec de la seva administració fins al 1951 moment en què només es faran càrrec de les estades dels nens. Aquesta és la Colònia agrícola més important que al llarg del temps acabarà per convertir-se en un poble, Santa Maria de Gimènells.

Estructura del sistema de protecció de menors i de beneficència: centres

Laboratori Psicotècnic

El metge madrileny Tolosa Latour, l'any 1890, va presentar una proposta per instaurar l'observació medicopsicològica del menor prèvia al judici, fórmula que després havia de constituir la base de treball dels tribunals de menors. Durant la República van ser suprimits però quan es reorganitzen les institucions de protecció de menors una vegada acabada la Guerra Civil, es torna a presentar la necessitat de posar en marxa un laboratori psicològic. Ho sabem pels escrits que Ramon Albó havia enviat al general Alvarez Arenas l'agost de 1939 i els que José Talayero, director del Grupo Benéfico, envia a Albó a principis de 1940⁷.

Quan els menors passen per aquest laboratori ja s'han fet dues fitxes: la d'antecedents i la medicoantropomètrica. La primera s'elabora a partir de les circumstàncies i situació del menor en relació a les condicions dels seus pares i germans i de la llar on s'ha criat, *herencia* (sic), part i primeres etapes de la vida i la segona, elaborada pel metge cap del servei. En el laboratori tenen lloc els exàmens mentals que resten indicats en la fitxa psicotècnica: examen global de Binet-Terman; analític, de Vermeulen; capacitat social, de Portoux; caracterològic de Rorschach. Per conèixer els

---

⁷ JUNTA DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA, Carpeta "Expediente Director Wad Ras, José Talayero", Fons 334, Caixa 189, ANC

coeficients pedagògics el director del Grupo Benéfico (a Barcelona és l'única institució pedagògica que compte amb un laboratori d'aquest tipus) el qual també ho és de les escoles del centre, elabora la fitxa pedagògica i finalment s'elabora la fitxa psicològica, basada en la classificació realitzada pel comandant psiquiatre Antonio Vallejo Nágera. Obtingudes totes les fitxes s'elabora la fitxa medicopsicopedagògica, de la qual se'n fan còpies per la Junta, el Tribunal i per a tots els caps de servei que han de tractar amb el menor. Una vegada passat aquest període d'observació, el menor, segons aptituds, edat i condicions és enviat a alguna de les 14 institucions d'asil, a Casas de Família o Granja Agrícola.

Els centres

Al finalitzar la guerra, milers de nens i nenes es van quedar orfes, o tenien els pares a la presó o a l'exili, o van ser abandonats. Això, lligat a la carència d'aliments i d'infraestructures va provocar la saturació dels pocs centres que hi havia. Ramón Albó, en un escrit del 10 d'abril de 1939, dirigit a Eliseo Alvarez Arenas, comenta que en el Grupo Benéfico, el centre més important de la Junta, n'hi havia més de 500 nens interns que estaven “*más almacenados que clasificados y educados*”⁸ Insisteix també en la necessitat de canviar el personal ja que “*el actual personal rojo ha de cesar y ha de ser sustituido por otro perfectamente capacitado y con absolutas y completas garantías*”⁹ Quatre mesos més tard, encara parla de què en el Grupo Benéfico reben assistència i empara uns 800 menors, 300 més que a l'abril del mateix any¹⁰.

Les institucions pròpies de la Junta són les següents:

NOM D'ALGUNS CENTRES	CARACTERÍSTIQUES	INFORMACIÓ
GRUPO BENÉFICO Barcelona (Calle Wad Ras, 89)	Institució pròpia en règim d'internat. Masculí. De 3 a 13 anys Capacitat: 850 interns	Fundat el 1916 El 1952 se'l nomenarà Grupo Benéfico y de Enseñanza Profesional
ESCUELA DEL HOGAR Barcelona (Calle Roger de Flor, 196)	Institució pròpia en règim d'internat. Femení. Capacitat: 25 internes	
ESCUELA FEMENINA DE EDUCACIÓN Barcelona (Calle Folgarolas, 10-12)	Institució pròpia en règim d'internat. Femení. Capacitat: 60 internes	Fundada el 1940
CASA DE FAMILIA MONCADA Barcelona (Plazuela de Moncada, 3)	Institució pròpia en règim d'internat. Masculí. Capacitat: 40-50 interns	1946: es crea la Residencia de Jóvenes Obreros per als extutelats del centre.

⁸ JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA, “Cartas al Excmo. Sr. Dr. Albó al Excmo. Sr. General Alvarez Arenas y a otras personalidades”, *Fons 334, Caixa 298, ANC*

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*

NOM D'ALGUNS CENTRES	CARACTERÍSTIQUES	INFORMACIÓ
COLONIA AGRÍCOLA DE STA. M ^a DEL VALLÉS Llisá de Vall (Barcelona)	Institució pròpia en règim d'internat. Masculí A partir dels 12 anys Capacitat: 60-100 interns	Obra Tutelar Agraria
COLONIA AGRÍCOLA DE STA. M ^a DE GIMENELLS Gimenells (Lérida)	Institució pròpia en règim d'internat. Masculí. A partir dels 14 anys Capacitat: 160 interns	Obra Tutelar Agraria
ESCUELA DOMÈSTICA Y AGRÍCOLA DE PALAU DE PLEGAMANS Palau de Plegamans (Barcelona)	Institució pròpia en règim d'internat. Femení De 10 a 16 anys Capacitat: 48 internes	Fundada el 1940
PARQUE INFANTIL DEL GRUPO BENÉFICO Barcelons (Calle Wad Ras)	Institució pròpia en règim de mitja pensió. Masculí i femení Capacitat: 250 nens/neses	
PARQUE INFANTIL DE LA ESCUELA DEL HOGAR Barcelona (Calle Roger de Flor, 196)	Institució pròpia en règim de mitja pensió. Masculí i femení Capacitat: 150-200 nens/neses	
GUARDERÍA PARA NIÑOS DE PECHO Barcelona (Calle Badajoz, 62)	Institució pròpia en règim de mitja pensió. Masculí i femení Capacitat: 20 nens/neses De 15 dies a 3 anys	Fundada el 1926. Tenia cura dels lactants mentre la mare estava a la feina. Els més grans de tres anys anaven al Parque Infantil del Grupo Benéfico.
OFICINA CENTRAL DEL NIÑO Barcelona (Roger de Flor, 198)	Institució pròpia de règim extern. Masculí i femení Capacitat: 50 nens/neses	Fundada el 1934 (A Roger de Flor, el 1941) Tenia 5 delegacions a Barcelona.
CANTINA MATERNAL PARA MADRES LACTANTES Barcelona (Calle Badajoz, 62)	Institució pròpia de règim extern. Masculí i femení Capacitat: 50 mares	Creada el 1941. Per a mares poc alimentades.

Personal dels centres

L'església i en especial els ordes religiosos eren el puntal del nou estat i un element imprescindible a l'hora d'organitzar el sistema de beneficència. Allà on no podien arribar les Institucions del Consejo Superior, ho feien els establiments col·laboradors, asils, escoles, internats, sanatoris, etc. dirigits per diferents ordes religiosos que cedien part de les seves places per a menors sota la protecció de la Junta o el Tribunal Tutelar. Amb aquest acord disminuïen les despeses de personal, perquè eren les monges les que s'encarregaven de totes les tasques, a excepció de les que realitzaven a les pròpies internes, que eren les més pesades.

Finançament

La Junta de Protección de Menores era l'encarregada de finançar les Institucions pròpies, un cop aprovat el pressupost presentat per aquestes. El cost per dia i menor de les estades dels menors interns era el següent¹¹:

1949	INSTITUCIONS DE LA JUNTA	INSTITUCIONS COL·LABORADORES
Total d'estades	349.149	89.043
Cost dia/menor	11,41 pessetes	6,97 pessetes

En els informes de les visitadores es pot veure que la direcció d'aquests centres sempre es queixava de què amb aquests diners li era molt difícil atendre les necessitats de les internes i culpen de totes les deficiències d'instal·lacions, aixovar, vestuari, fins i tot de la mala alimentació i higiene a la manca de pressupost per a cap despesa extra. Molts dels ingressos provenien del treball que els interns, nois i noies, feien als tallers, treballs per encàrrec o a compte d'algun empresari. Les granges i horts també proporcionaven beneficis, a més de la possibilitat d'aconseguir menjar de millor qualitat. També era habitual que aquests centres rebessin donacions de roba i aliments d'empresaris i comerciants. Amb tot plegat s'intentava cobrir les necessitats d'aquests menors.

Vida quotidiana als centres

La vida a l'interior dels internats estava regulada durant totes les hores del dia, des que els menors s'aixecaven fins que s'anaven a dormir. Les hores es repartien entre les classes de formació i els tallers, en el cas de les noies, a més a més, s'afegien les tasques domèstiques. La religió estava present en tots els actes de la comunitat.

Teòricament, els càstigs i premis eren utilitzats de forma mesurada per millorar el rendiment o l'actitud d'alguns dels interns, o això és el que vol demostrar la direcció d'aquestes institucions en les seves memòries. Però el que expliquen les persones que hi van estar internades és molt diferent, parlen de la crueltat i gratuïtat dels càstigs. Els premis, generalment, només buscaven la malsana competitivitat i les enveges entre els interns.

En els centres femenins, la majoria de peces del vestuari de les internes i de la roba de la casa la confeccionaven les pròpies menors als tallers. No obstant, en els informes de les visitadores a les diferents institucions es pot comprovar la precarietat dels uniformes i del calçat de diari. L'aixovar no

¹¹ JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA, "Memoria que presenta el Vocal Secretario de la Comisión Permanente al Pleno de la JPPMB de 31 de diciembre de 1949, Pleno del día 31 de enero de 1950", Fons 334, caixa 298, ANC (esborrany mecanografiat)

estava en millor estat i la vaixela era escassa. Crida l'atenció que el vestit i el calçat dels dies festius sembla que era suficient i estava ben conservat.

Al llarg de tot el període estudiat l'alimentació de les menors és un clar reflex de la difícil situació en què estava immers el país. Dels precaris menús dels primers anys de postguerra, quan s'alimentaven bàsicament de patates, arròs i llegums, alguna sardina i la carn quasi inexistent, a poc a poc es va anar augmentant els dies en què menjaven carn, fruita o peix. S'ha de tenir en compte que els menús que s'han pogut estudiar són els que fan constar a la memòria anual les institucions o bé els servits durant les inspeccions de la visitadora social. És lògic pensar que els primers estan incrementats, per obtenir més pressupost de la Junta i els segons per aconseguir un informe favorable. Els testimonis que s'han pogut recollir, diuen que els primers anys són molt durs, la gana i el fred són elements presents en el record de tots els infants que han estat internats en algun centre d'aquest tipus i expliquen com es barallaven per les peles de patates i de la fruita.

Durant aquest anys de mala alimentació, de condicions higièniques precàries i d'assistència sanitària quasi inexistent, la població es va veure castigada pel flagell de la tuberculosi. Aquesta pandèmia afectava especialment als infants. Vist aquest panorama sorprèn que en els informes de les visitadores socials o les memòries de les institucions, quasi no apareguin casos de tuberculosi. Les malalties més freqüents a banda de les habituals en la infància com el xarampió, eren les contagioses i parasitàries com *l'escabiosi, impétigos, piodèrmies, tnyes, sarna...* També hi havia raquitisme i desnutrició.

La higiene era un aspecte molt important, la dutxa acostumava a ser setmanal i les nenes més petites o que es feien pipí al llit en dies alterns. El problema era que no sempre les instal·lacions eren les més adients. En diversos documents apareixen demandes o queixes on es deixa constància de la deficiència de la higiene i de les instal·lacions. Les dutxes són escasses i estan brutes. En una relació de l'any 1948, la directora de l'Escuela Femenina de Educación, destaca com a obra *“de urgente necesidad”* quartos a les dutxes, uns per dutxar-se i altres per vestir-se¹². Banyar-se amb aigua calenta també era un greu problema, i el bany es converteix en una tortura, en especial els mesos d'hivern. S'intenta pal·liar-lo, però les solucions són molt poc eficaces *“carecen de agua caliente en el baño y duchas, por ello en invierno les es bastante dificultoso lograr un buen aseo; a pesar de ello, todas las semanas, [...] trasladan cubos desde la cocina, debiendo atravesar una porción de huerto”*¹³

---

¹² JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA, “Escuela Femenina de Educación”, Fons 334, Caixa 72, ANC

¹³ JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCIÓN DE MENORES DE BARCELONA, “Guarderia de Niños de Pecho”, Fons 334, Caixa 95, ANC

És en l'educació on es veuen les grans diferències que hi havia en el tracte dels menors interns segons fossin nens o nenes. La base de l'educació que es dona a les nenes i noies va dirigida única i exclusivament a convertir-les en "àngels de la llar" i a què no oblidin en cap moment quin és el lloc que tenen assignat en la societat i què s'espera d'elles. Per contra els nens són preparats per què en el futur tinguin una professió i puguin guanyar-se la vida i mantenir una família com cal. Si fem cas dels informes que elaboren els centres femenins, a aquests només els interessa saber si les menors saben llegir i escriure i si són hàbils en les labors o no. Com a molt alguna referència negativa sobre el caràcter, com que és mandrosa, o "debil mental". De fet, es considera un acte d'orgull tenir inquietuds intel·lectuals, ja que les joves han de rebre només una formació adequada per saber portar la direcció de les seves llars i aprendre un ofici compatible amb aquestes tasques. Quedava totalment descartat, que poguessin cursar batxillerat, com era el cas dels nens, encara que tinguessin aptituds i voluntat per fer-ho. Una altra gran diferència és que les nenes eren formades a la mateixa casa amb personal no sempre tan ben qualificat com seria de desitjar ja que normalment les mestres eren les mateixes religioses. En el cas dels nens, comptaven per a la seva formació amb professors preparats, o sinó assistien a classe en escoles externes.

A partir de la Llei de Primera Enseñanza (1945) les noies reben una part de formació domèstica i una altra de formació intel·lectual i professional. La primera inclou administració de la llar, higiene de l'alimentació, medicina casolana, com elaborar un encertat horari de treball, un pressupost de despeses i d'ingressos, la comptabilitat domèstica, el valor alimentari i l'econòmic dels aliments, la preparació de menús, com estalviar, etc. La teoria va acompanyada de pràctiques: rentar, planxar, sargir, apedaçar, netejar, cuinar, etc. Amb aquesta excusa feien la feina del propi centre i subministraven peces de vestuari i aixovar per al seu propi ús, per a altres centres i també per vendre a particulars o botigues. En una memòria de l'any 1955 es reconeix que "*Gracias a la colaboración que prestan las muchachas acogidas en la Casa de Familia "Escuela del Hogar", la marcha del Mediopensionado [de Roger de Flor] no presenta la menor dificultad, pues son ellas las encargadas de servir el comedor de los pequeños, confeccionar sus prendas auxiliares y condimentar las comidas*". En canvi, a la Casa de Família Moncada, el 1949 havien col·locat 60 aprenents i de 8 a 9 de la nit es feia una classe nocturna per aquests joves. El 1952, al mateix centre disposava de tallers d'arts gràfiques, mecànica, fusteria i ebenisteria, escultura, lampisteria, pintura, etc. També estaven empleats com a teixidors, dependents, meritoris, oficinistes, gravadors metal·lúrgics, fotogravadors, enguixadors, muntadors d'òptica, soldadors, etc. Així quan sortien ho feien amb un ofici i capacitats per guanyar-se la vida. Però això també comportava una gran duresa en el tracte perquè els menors eren obligats a dur a terme tasques molt dures en aquests tallers. Tant en el cas dels nois com el de les noies, la mà d'obra els sortia gratis o molt barata.

Conclusions

El sistema de protecció de menors i de beneficència no es va organitzar un cop acabada la Guerra Civil sinó molt abans. Des de pràcticament el primer moment del conflicte, els insurrectes van organitzar un estat paral·lel al legalment constituït. Pel que fa al tema d'aquest estudi, es pot veure a diverses cartes i documents on es parla dels infants orfes i abandonats i de la necessitat de crear una Junta a cada localitat "alliberada" per organitzar la seva acollida.

Un cop finalitzada la *Cruzada*, es va recuperar l'estructura de protecció de menors i de beneficència anterior a la República i la guerra i van retornar als seus antics càrrecs la majoria de personatges afins al nou règim, que havien estat cessats pel govern republicà. Aquestes institucions es van encaixar dins una estructura organitzada des de l'Estat i l'Església, per reprimir, controlar i reeducar a la població i un sistema que va permetre que persones sense escrúpols i mesquines, medressin fins aconseguir els càrrecs de poder, uns llocs pels quals no estaven preparades, però això poc importava en uns moments en què l'únic aval era poder demostrar els serveis prestats a la Pàtria. Tot s'havia de fer en nom de Déu i de la Pàtria, en aquest ordre. Durant els primers anys de la postguerra, el poder de l'Església va ser omnipresent. La religió estava sempre present, en tots els actes de les persones i de la societat, molt més que la política, de la que ni es podia parlar. A més com que els recursos del Consejo Superior eren escassos, havien de recórrer a les institucions religioses per donar cabuda al gran allau de menors necessitats de tutela. En aquest context no és d'estranyar trobar en el funcionament dels centres una clara diferència entre els femenins i els masculins. El primer que crida l'atenció és que mentre els masculins acostumaven a ser grans edificis que agrupaven a centenars de nens o nois, les nenes estaven repartides en pisos o centres petits. L'aspecte més destacable, però, és l'educació que es donava a aquests menors. A les nenes se les preparava exclusivament per a ser mestresses de casa, sense importar si eren analfabetes o havien après les *primeres lletres*. Només els ensenyaven algunes senzilles ocupacions, com *Corte i Confección Sistema Martí*, perquè en el cas desgraciat que no aconseguissin casar-se poguessin guanyar-se la vida sense caure en la temptació de la *vida fàcil* i la prostitució. Per contra, els nens eren formats en un ofici, per poder mantenir una família amb dignitat. Tots van patir l'explotació del treball abusiú als tallers, com a mà d'obra barata, però les noies, a més, amb l'excusa de que s'aprèn més amb la pràctica que amb les teories, eren obligades a realitzar les tasques més dures de neteja, rentat de la roba, cuina, feines a la granja, i un llarg etcètera.

Un altre dels interessos de l'Estat era l'augment de la natalitat, i evitar la mortalitat infantil. Amb aquest esperit neix l'Oficina Central del Niño i l'Escuela de Madres, on es dona assistència mèdica i formació a les mares. També es creen les guarderies infantils i les cantines maternals a les barriades obreres, per atendre els fills i filles de les dones que treballen als tallers i a les fàbriques, i per millorar

l'alimentació d'aquestes, ja que no poden deixar de treballar com seria de desitjar. L'educació es basava en el *nacionalcatolicismo*, i ningú podia escapar d'aquest sistema que va anular a tota una generació de dones. Les conseqüències d'aquest sistema educatiu s'estan pagat encara avui dia, per què al cap i a la fi, els nens i nenes d'aquell moment, som els adults d'avui.

La infància va ser la gran víctima del franquisme, perquè al menys els adults ja s'havien format ideològicament i de caràcter, encara que la seva veu va ser silenciada, però els nens i les nenes no van tenir l'oportunitat de triar res més que allò que els oferien. Encara queda molt per investigar sobre les institucions de protecció de menors i benèfiques, i en especial sobre les experiències viscudes per aquests infants. Moltes són les persones a qui donar veu, en especial dones, que encara no han gosat alçar la veu per escampar als quatre vents la injustícia comesa sobre elles en el moment que eren més vulnerables, quan els hi van robar la infantesa. Però això formarà part de la segona fase d'aquesta investigació, que ja està en marxa.

---

* Investigació realitzada mitjançant subvenció atorgada per la Generalitat de Catalunya, Departament de Relacions Institucionals i Participació, Programa per al Memorial Democràtic (Resolució de 8 de juliol de 2005)

ARXIUS

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)

Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia (CEJFE)

HEMEROTECA

Catalunya-Express

El Correo Catalan

La Vanguardia Española

Pro Infancia i Juventud. Barcelona, JPPMB, 1950-1961

Revista de la Obra de Protección de Menores. Madrid, Consejo Superior de Protección de Menores, 1944-1959

Tele-Estel

Tele-Expres

BIBLIOGRAFIA

- ABELLA, Rafael: *Por el Imperio hacia Dios. Crónica de una Posguerra (1939-1955)*. Barcelona, ed. Planeta, 1978
- AGUILAR i CESTERO, Raül; CARBONELL i ESTELLER, Montserrat; GIMENO i CASES, Eva i MONTIEL i PASTOR, Josep: *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Districte de les Corts, Arxiu Municipal i Diputació de Barcelona, 2004
- BOSCH FIAL, Esperança i FERRER PÉREZ, Victòria A.: *El model de dona a la Secció Femenina. Implantació a les Illes Balears (1939-1975)*. Palma, U. Illes Balears, 1997
- BRUGUÉS, Guillermo: *Historia de la Casa de la Caridad. Barcelona 1362-1957*. Barcelona, Gersa, 1996
- BRUGUÉS TARRATS, Guillermo: *Este pedazo de cielo*. [Barcelona], l'autor, 2000
- CASTILLO, Michel del: *Tanguy*. Andorra la Vella, ed. Límits, 1994
- FOLCH i SOLER, Andreu: *Ramon Albó i Martí*. Barcelona, Oikos-Tau, 1995
- FOLGUERA CRESPO, Pilar: “El franquismo. El retorno a la esfera privada (1939-1975)”, a GARRIDO, Elisa (ed.) *Historia de las Mujeres en España*. Madrid, Síntesis, 1997
- GALLEGO MÉNDEZ, Mª Teresa: *Mujer, falange y franquismo*. Madrid, Taurus, 1983
- GIMÉNEZ, Carlos: *Paracuellos*. Barcelona, ed. Glénat, 2000
- JUNTA PROVINCIAL DE BENEFICENCIA. Barcelona, JPB, 1944
- JPPMB: *Memoria del año 1949*, Barcelona, JPPMB, 1950
- JPPMB: *Memoria del año 1951*, Barcelona, JPPMB, 1951
- MANICH ILLA, Francisco de A.: *Memoria que presenta el vocal secretario de la comisión permanente al Pleno de la Junta Provincial de Protección de Menores*. Barcelona, 1947
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere: “Patria, Justicia y Pan”. *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya, 1939-1959*. Barcelona, ed. La Magrana, 1985
- PIQUER y JOVER, José Juan: *Antecedentes para el estudio de un estatuto del personal educador: las instituciones auxiliares y los funcionarios técnicos en la legislación de la Juntas de Protección de Menores*. Barcelona, 1954
- REGÀS, Rosa: *Luna Lunera*. Barcelona, Plaza i Janés ed., 1999
- ROIG RODRÍGUEZ, José Luis i TAMES CASTAÑO, José Manuel: *Mundet... un pequeño mundo*. Barcelona, l'autor, (sense data)
- Tribunal Tutelar de Menores de Barcelona: *Hacia la preparación y especialización del personal educador. Doctrina y práctica*. Barcelona, TTMB, 1958 (Ponencia presentada a la XVII Asamblea de la Unión de Tribunales de Menores celebrada en Córdoba, octubre de 1958)
- VINYES, Ricard: *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco*. Madrid, Temas de Hoy, 2002

VINYES, Ricard; ARMENGUOL, Montse i BELIS, Ricard: *Els nens perduts del franquisme*. Barcelona, Ecsa i Televisió de Catalunya, 2003, 2a imp.

YBARRA, Gabriel M^a de: *Estadística de factores influyentes en el extravío de nuestros menores. Ponencia aprobada por la Asamblea General de Madrid el 14 de diciembre de 1940*. Unión Nacional de Tribunales Tutelares de Menores de España, (sense data ni localitat d'edició)

infanciatuteladaenelfranquisme.cat